

Лесь ТАНЮК

МИ НЕ ЗАКРИЛИ ЖОДНОГО ТЕАТРУ

*Тези до Звіту про роботу НСТД України (1997-2001)**

Наш IV театральний з'їзд – перший з'їзд Національної спілки театральних діячів у новому тисячолітті – по десяти роках української незалежності. Факт символічний, якщо нагадати, що звітуємо майже всі ми – я і голови відділень – по суті, не за 5 останніх років, а за всю десятирічку, сповнену не лише здобутків, а й драматизму, розчарувань і втрат. Уперше в історії України закладались реальні засади нової держави, змінювалися пріоритети, виник принципово новий політичний та економічний контекст. Культура увійшла в новий інформаційний простір – віртуальний, у простір реклами, ширвжитку й задоволення найнижчих інстинктів. На хвилі демократичної ейфорії до влади все-таки прийшли здебільшого перефарбовані партократи, князьки й божки, власники грубезних гаманців, люди, які ніколи не мали смаку до культури й змагали до споживацтва. Якщо раніше культура залежала від тотальної ідеології, то сьогодні ми опинились у набагато страшнішій залежності від культу грошового мішка, від смаку соціального ідіота, якого інстинктивно дратує все, чого він не розуміє і не сприймає, – книжка, театр, живопис, школа, краса, церква, порядність, пошана до історії. А від цього соціального ідіота часом дещо залежить... Усе це різко змінило співвідношення традиційних і нетрадиційних мистецтв і цінностей, викривило суспільні орієнтири, і культурі довго ще доведеться виправляти цей унікальний “вивих”.

Саме через це в найширший обіг і далі вводяться не ринкові, а псевдоринкові механізми, альтернативні до цінностей духовних, і ці нові “механізми” намагаються захопити під свій вплив культуру, зокрема – театр. Відбувається драматичне для майбутнього перетворення театру як мистецтва на індустрію розваг і дозвілля, і ми вже починаємо звикати до того, що і наші парламентарі, і наші урядові чиновники часто ставляться до мистецького витвору як до товару – нарівні з цигарками, горілкою, кухлем пива чи зубною щіткою. Ще Мар'ян Крушельницький бунтував проти перетворення театру на підприємство. “Якщо театр – підприємство, – говорив він, – чому ж ми тоді обурюємося, що в ньому так багато штампів? Якість кожного підприємства в прямій залежності від кількості штампів – чим штампів більше, тим виробництво краще!” Може, тому й мало в нас театральних відкриттів високого масштабу, що “підприємство” незугарне піднятися до рівня Шекспіра чи Лесі Українки?

Відомо, що справжній ринок починається не з ринку товарів, а з ринку ідей, інтелекту, лише наслідком якого стає потім ринок товарів. Ми, на жаль, усе переплутали й

досі живемо на державному рівні марксистською тезою про домінанту “базису” над “надбудовою”; пригадує – у Брехта – “Спочатку хліб – а потім вже мораль!” Інтелект, ідея, митець опинилися на маргінесі. Це трагічний момент для культури, і доки цей “революційний” етап не скінчиться, доки життя не увійде в нормальні – тобто моральні – береги, нам з вами буде важко, бо тим людям, які бенкетують сьогодні на згарищах наших творів, театр не потрібен.

Ми, театральна Спілка – гідно пережили перший, найскладніший етап нашого життя. Сьогодні це вже незаперечний факт. Ми не дали нікому знищити творчі спілки, на чому наполягали певні кола і групи, називаючи спілки сталінськими витворами. Навпаки, зусиллями Комітету Верховної Ради з питань культури і духовності ми виборили творчим спілкам статус Національних, що ввело їх у ранг пріоритетних. А потім, використавши цей ранг, домоглися для спілок державного (бюджетного) фінансування як для національних закладів. Держава, забравши собі наше всесоюзне майно (згадайте, тоді було усупільнено майно КППС, комсомолу, профспілок і союзних творчих спілок), поступово його нам повертала, але вже в іншому правовому полі. Якщо за радянської влади наші виробництва не оподатковували і весь прибуток ішов на спілки, – то сьогодні всі вони оподатковуються нарівні з іншими, державними й приватними!

Отут основна проблема, отут наріжний камінь! Але статус Національної спілки дає нам перспективу одержати податкові пільги. Сьогодні за цієї страшної економічної скрути ще не можемо говорити про максимум вигід від такого статусу, але можна бути переконаним, що завтра із зростанням економічної стабілізації та піднесенням прибутку Національні спілки матимуть значні пільги й переваги. Додам, що державного фінансування громадських організацій, зокрема – театральних спілок – і такого статусу! – немає в жодній пострадянській країні – ні в Росії, ні в Грузії, ні в Прибалтиці. Зробіть із цього свій висновок.

Можемо пишатися й тим, що дійсними членами-академіками і членами-кореспондентами Академії Мистецтв України стали 14 членів СТД – на жаль, покійний нині Сергій Данченко, Дмитро Гнатюк, Юрій Мажуга, Ігор Безгін, Богдан Ступка, Михайло Резнікович, Данило Лідер, Ростислав Пилипчук, Степан Олексенко, Анатолій Новіков, Неллі Корнієнко, Ростислав Коломієць, Федір Стригун, Богдан Козак, Тетяна Назарова.

* Подається із скороченнями за: *Театр. Стратегія і соціальна політика. 1997-2001. Матеріали до Звіту на IV з'їзді. – К., 2001. – С. 12-19.*

Нагадаю і про колишню проблему, що нині сприймаємо як норму, а було проблемою: ми не дали закрити **жодного театру**, не припинили діяльності жодного мистецького колективу - це при тому, що падали й зникали цілі заводські імперії з міцними матеріальними базами, гинули колгоспи й фабрики, люди тисячами йшли у безробіття! Навпаки, з'явилися нові студії, нові театри, лабораторії, приватні антрепризи. І якщо вже говорити про наш спілчанський доробок, то навіть звичайне перерахування зробленого зайняло б кілька годин. Якщо говорити про кількість фестивалів чи конкурсів, то в розданій вам книжці число їх сягає за шістьсот, серед них – найвищого рівня: “Київська пектораль”, “Січеславна”, “Різдвяний вертеп” у Луцьку... А якщо врахувати проведені за ці роки “круглі столи”, конференції, майстер-класи й академії, презентації та ювілеї, соціологічні опитування й обговорення вистав, благодійництво і творчі вечори, шкільно-освітню діяльність лялькарів та театрів юного глядача, допомогу Будинкові ветеранів сцени імені Н. Ужвій та силу інших акцій, то це число збільшиться удвічі...

Про деякі найголовніші акції, якщо вистачить часу, я говоритиму більше, коли йтиме мова про зроблене відділеннями: їхні звіти теж долучено до розданого вам видання. Зараз скажу лише одне: я вдячний усім разом і кожному зокрема, хто докладав до роботи свій час і здоров'я, хто недосипав і недоїдав, – а це передусім голови міжобласних відділень, їхні відповідальні секретарі й актив, це ви всі разом, присутні сьогодні тут, бо Спілка є ваш витвір, і ми нікому не дозволимо її споганити. Я вдячний не лише виконавцям, а й тим, хто їм сприяв, – численним працівникам – Міністерства культури й інших органів культури, урядовцям, профспілці культури, депутатам міських та обласних рад, культуртрегерам муніципалітетів і управлінь. Спасибі й спонсорам, перед якими ми й досі в боргу, бо не спромоглися ще завершити законотвірчої роботи, яка б збільшила бажання й можливість вкладень у культуру, як це є в кожній цивілізованій країні. Але спонсори нам допомагали – і це видно хоч би зі звітів міжобласних ревізійних комісій; у деяких областях соціальна допомога членам Спілки перевищувала в чотири-п'ять разів суму державного фінансування їхнього відділення. Я б хотів відзначити Київську міську, Донецьку та Кримську організації, де цю справу було поставлено на високий рівень. Але й ті міжобласні відділення, які не мали таких регулярних надходжень, примудрялися провадити колосальну творчу роботу – конференції, фестивалі, а подекуди здійснювали навіть власні видання: ви тримаєте в руках унікальні примірники львівської “Театральної бесіди”, яка виходить від 1997 р. без жодної копійки з центру, вам роздано Дніпропетровський журнал “Театр-плюс”. Виходила одеська газета “Театр”, виходить “Театральний Київ”. Привітаймо Львів із новим журналом “Просценіум”. Привітаймо Одесу, де успішно працює “7-й канал СТД” із його трьома авторськими програмами: “Жив Курилка!”, “Знайомі незнайомці” та “Галопом по Європі”, – канал, який надає матеріальну допомогу Спілці та його ветеранам. До речі, надійшов час подбати про видання

всеукраїнської театральної газети, може, тижневика – готовий передати новому правлінню розроблений проект і кошторис такого видання. Це ініціатива кримського драматурга й підприємця В. Чепуріна, делегата з'їзду й члена правління в Сімферополі. Якщо вже зайшла мова про видавничу діяльність, зазначу, що попри абсолютно несприятливі для театральної критики умови (приватні газети не дуже хочуть фахових театральних рецензій, їм подавай гостреньке й сороміцьке), наші театрознавчі джерела не пересохли. У Львівському НТШ видали грубезний том театрознавства, з'явилися книжки про Богдана Ступку й Сергія Данченка, спогади Володимира Дальського, Олега Комарова, Бориса Міруса та Олександра Гринька, книжка, присвячена пам'яті Павла Загребельного, дослідження О. Сакви про Віктора Шулакова, “Філософія театру”, – з текстами Курбаса, яку підготував Микола Лабінський, пречудова праця О. Клековкіна про містерію, книга харків'янина О. Чепалова про Фореггера. А Єжи Гротовський та Еудженіо Барба у перекладі М. Шкарабана, тексти Л. Курбаса й В. Мейерхольда у виданнях, які ініціював Б. Козак, або ностальгічна праця Ніни Новоселицької про Театр Російської драми! Не можу не назвати фундаментальних досліджень Центру Леся Курбаса: “Леся Курбас – репетиція майбутнього” Н. Корнієнко та її ж монографія “Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук”. Вагомим став і вихід книги В. Гайдабури “Театр, захований в архівах” – відкриття цілком нової теми, доля театру доби німецької окупації. Молодь активно береться за невідоме – за Леся Курбаса і Йосипа Гірняка, за Володимира Блавацького й Валеріяна Ревуцького. До речі, можу порекомендувати чудову книгу тернопільчан – “Художник Яків Струханчук”, видану в “Дніпрі” в упорядкуванні О. Мусієнка – про курбасівського художника, жертву сталінського терору. Не можна не помітити статей Сергія Васильєва, Олега Вергеліса, Валентини Заболотної, за якими слідом ступає нова генерація – Ганна Веселовська й Ганна Липківська, Олена Левченко й Валентина Грицук, Ольга Островерх і Вадим Дишкант, Тетяна Шевченко, Сергій Наєнко, Віталіна Дорошенко, Людмила Томенчук...

Я не випадково почав із тих, ким зазвичай завершують огляди театрального життя – з театральних критиків і дослідників, бо саме вони формують – повинні формувати – публічний образ театру. І все ж картина фрагментарна, бо не всі мають мужність називати речі своїми іменами. Бо немає підсумкових оглядів сезонів, немає дійового об'єднання критиків, важко дочекатися акторам обласних театрів, щоб до них приїхали, як колись, відомі критики на відкриті рецензії; Спілка театральных діячів мусить повернути собі змогу й обов'язок все те робити. А вже про поїздки на вистави своїх колег в інші міста годі й казати. Маємо домовленість із Міністерством культури, Юрій Петрович Богуцький сам запропонував: працюймо разом, ваші людські ресурси – наша фінансова допомога, і ми щиро вдячні за цю співпрацю. І перше завдання – допомогти вижити “Українському театрові” й газеті “Культура і життя”.

Чимало виникає нарікань на режисуру, зокрема молодую. Недавно відбулась Колегія Міністерства культури і мистецтв саме з проблем режисури, і саме молоді – можемо констатувати, що процес впливу режисерських кадрів, про який ми говорили на минулому з'їзді, припинився – навпаки, режисери потяглися в Україну. Сергій Проскурня, Дмитро Богомазов і Дмитро Лазорко, Олег Ліпчин і Богдан Струтинський, Юрій Яценко та Ірина Волицька, Микола Яремків та Володимир Кучинський, Андрій Крітенко й Андрій Бакіров, Олексій Балабан і Олексій Лисовець, Євген Курман й Атілла Віднянський, Юрій Одинокій – це вже цілком нова генерація, новий стиль й методологія. Осібне явище – Андрій Жолдак із його суперексцентричною фантазмагорією; можна до нього ставитись по-різному, але не можна заперечити наявності власного погляду на світ і на театр, не відчутти владної руки й таланту завершеного компонування.

Звичайно, існують проблеми з інститутськими випускниками, які не їдуть в обласні театри й воліють скніти на підвіконнях у Києві; з державним розподілом і багато іншого. Гадаю, на певному етапі Спілка підійде до розв'язання й цих завдань – разом з інститутом та Міністерством культури і мистецтв.

Я зупинився побіжно лише на молодій режисурі, і цілком свідомо. Саме тут поле для творчої роботи – підтримка молодих акторів і режисерів, плекання зміни. Спілка театральних діячів втрачає на віковій категорії, тому треба приймати до неї здібну молодь, не відлякувати її зайвим формалізмом. Тут могли б допомогти наші творчі огляди, конкурси; утім, часто вони ще носять поверховий, упереджений характер, премії та призи розподіляються невідповідно до реальних вартостей, і на це було чимало нарікань від членів нашої Спілки під час конференцій.

Режисурі, яку підтримали талановиті директори, зобов'язані своїм злетом такі обласні театри, як Донецький музично-драматичний та Миколаївський театр драми і комедії, яким надано звання академічних. На піднесенні перебуває Львівський театр Заньковецької з його гучними прем'єрами “Андрей” та “УБН”, Тернопільський театр із чудовим директором Михайлом Форгелем, Кримськотатарський та Кримський російський академічний, Чернігівський, Херсонський імені Миколи Куліша, у Києві – Театр Драми і Комедії на Лівому березі, франківці й Російська драма, яка відсвяткувала своє 75-річчя. Але є театри, які взагалі не мають мистецького керівництва – Харківський імені Шевченка, Рівенський, Полтавський, Івано-Франківський, Сумський театр драми та комедії, Російський театр у Маріуполі. Особливо бракує режисерів у музичних театрах, і прикро, коли ними нехтують так, як це сталося в Київській опереті, звідки звільнено талановитого Віктора Шулакова. Донеччани виграли, запросивши його на кілька вистав, – кияни, безумовно, програли, адже сцена є сцена, тут видно все, як на долоні.

Спілка планує провести моніторинг цієї проблеми, як і проблеми сучасної молоді акторської зміни, і почати цей моніторинг необхідно з питань освіти. Треба всіляко зміцнювати базу Київського театального інституту, тут

драматично стоїть питання з приміщенням. Це питання треба вирішити неодмінно. Неодмінно – і на користь Театрального інституту.

Я не можу дати тут цілісної театральної картини, бо це не є предметом мого звіту, але вважаю необхідним відзначити і те позитивне, що роблять у Харкові Ігор Борис та Олександр Барсеґян, який от-от завершить грандіозну будову віку й подарує Харкову майже новий театр. Міцно тримається у Криму театральна імперія Анатолія Новикова, є ще порох у порохівниціях у невгамовного Володимира Грипича в Чернігові, роблять гарні й потужні вистави Ігор Равицький і Костянтин Пивоваров, одержав премію імені Леся Курбаса безумовний майстер перевтілення Михайло Мельник, на справжнього режисера виросла прекрасна актриса, учениця Мар'яна Крушельницького Лідія Кушкова, майже ошелешує театральну Європу своїми ляльковими феєріями Данило Поштарук із Луцька, творить свій філософський театр Анатолій Канцедайло, нуртують ідеями й проектами Юрій Чайка та Володимир Аносов, створив Новий театр у Києві і зіграв кілька абсолютно блискучих ролей Микола Русшковський, на високі сходинок підноситься Київська Опера, львів'яни явили світові “Мойсея” Мирослава Скорика (цей грандіозний проект благословив папа Іоанн Павло Другий); абсолютно блискуче зіграв роль Варавви у п'єсі М. де Гельдерода Михайло Голубович, якого за виконання цієї ролі подано на Шевченківську премію...

Дуже великою втратою для театру стала смерть Сергія Данченка, чий вистави завжди були взірцем майстерності. Важко пережили ми і трагічну загибель Ярослава Стельмаха, одного з найкращих наших драматургів.

Сьогодні Театр ім. І. Франка очолив учень і однодумець Сергія Данченка, один із найкращих акторів України Богдан Ступка. Нам дуже важливо, щоб цей корабель продовжив своє флагманське плавання в океанських водах мистецтва, і ми віримо в це, бо на капітанському містку стоять два мудрі капітани – Б. Ступка і М. Захаревич, отож команда працює справно й чітко.

Мій звіт був би неповним, якби я не сказав про законодавчу проблему. Так уже сталося, що, крім Спілки, я десять років паралельно очолюю парламентський Комітет із питань культури, і те, що не вдається вирішити на рівні Спілки, вдається іноді зробити на рівні Координаційної Ради Національних Спілок, а коли не допомагає й це, питання виноситься на рівень парламентського Комітету або Верховної Ради в цілому. Має Комітет і контрольну функцію з підвідомчих йому проблем, і це теж дає змогу впливати на процес, тримати руку на державному пульсі, від якого так залежить сьогодні пульс українського театру.